

(98. l.). «*E mögött következett az udvar*» (u. o.) «A tunika fölött a római polgárok, mikor nyilvánosan megjelentek, a togát viselték» (német mondat 98. l.). «Csak utazáson (auf der Reise) viseltek süveget» (99. l.). «Ha nyilvánosan megjelentek, e fölött még a *pallát* viselték, melybe úgy, mint a férfiak a togába burkolódtak» (99. l.). «A napok megkülönböztethetők *dies festi* vagy *feriae*, ünnepnapokra és *dies profesti*, hétköznapokra» (96. l.). «E nyiláson át nyerte e terem világosságát, ezen távozott a tüzhely füstje is» (97. l.). «Hasonló rendeltetésű, de kevésbé előkelő volt a *haruspices* testülete» (95. l. német szokás, miért nem: haruspexek, mint az előbbi lapon: pontifexek). «A római sereg szükség nélkül még egy éjjelt sem töltött a nélkül, hogy tábornak ne *ütne*». (87. l.). «A népgyűlés elé hozandó törvényjavaslatokról először a senatus tanácskozott. és véleményt adott *azokról*» (róluk h. 81. l.). Szóval a stílust, alkalmilag javítani kell. Egyébiránt e könyv — ismétlem — komoly munka eredménye és hasznavehető taneszköz.

Latin Gyakorlókönyv a gymnasium III. és IV. osztálya számára, szerkesztette *Pirchala Imre*. Pozsony, 1893. (Stampfel) 97. lap. Ára kötve 80 krajczár.

«Bármiként alakuljon a latin nyelv oktatása — így kezdi előszavát Pirchala — és bármily szűk térre szorítkozzék majdan a latinra való fordítás gyakorlása, az mégis szükségképen mindig lényeges részét fogja képezni az oktatásnak. Le fogunk mondani arról, a miről különben a viszonyok kényszerűségénél fogva már régen lemondtunk, hogy tanulónk tanuljanak meg klasszikus latinsággal fogalmazni; de mint didaktikai eszközt a nyelvoktatás egész folyamatát kísérő fordítási gyakorlatokat ezentúl se fogjuk nélkülözhetni.»

Osztozom Pirchalának e felfogásában, bár szerintem minden esetre szűkebb térre fog szorúlni a latin stílus gyakorlása, mint a hogy ő gondolja; mindamellett a magyarból latinra fordítást, nem mint czélt, hanem mint eszközt, én is szükségesnek tartom. Csak az a kérdés, hogyan használjuk ezt az eszközt? E kérdésre Pirchala részéről maga ez a Gyakorlókönyv adja meg a választ, melyben ő latin nyelvtana mondatani részéhez alkalmazott gyakorlatokat állított össze, összefüggésbe hozván őket egyúttal a III. és IV. osztálynak szánt latin olvasókönyvével, a mennyiben a gyakorlatok anyagát az olvasókönyv tárgyköréből vette, a nélkül azonban, hogy szorosan az olvasókönyv egyes fejezeteihez fűzte volna. Ezenkívül minden gyakorlat elé néhány oly latin mondatot állított, melyben a «*begyakorlandó szabály*» szemlélhető. Végül vegyes

gyakorlatokat ad, melyek «különösen ismétlések alkalmával tehetnek szolgálatot», s magyar-latin és latin-magyar szótárt csatol a könyvhöz.

Ime tehát alapjában a már megszokott, régi módszer: a grammatika egyes fejezeteinek begyakorlására való fordítási gyakorlatok, sorban a mondattan menete szerint. E régi módszert azonban mégis javította Pirchala, a mennyiben a gyakorlatok mondatai többnyire bizonyos összefüggésben vannak egymással és a latin olvasmányhoz fűződnek. Világos bizonyítéka ez annak, hogy tervszerűen járt el, sőt igen fáradságos munkát végzett. Ez az eljárás megvan ugyan már Bartal-Malmosinál, de a gyakorlatok összefüggését tekintve sokkal kisebb mértékben.

Részemről azonban elvi szempontból nem helyeselhetem a magyarból latinra fordításnak ezt a módját. Azt igen, hogy a gyakorlatok az olvasmányhoz fűződnek, de azt már nem, hogy a mondattan §-ainak begyakorlására szolgálnak, mert ilyen módon abba a pusztá formalismusba esünk, mely ellen Pirchala is tiltakozik. Igy pl., ha a fordítandó gyakorlat fölé ez van írva: «A főnév számainak használata» — a tanulóknak nem nagy fejtörésébe fog kerülni, hogy az itt található mondatokban az egyes számú szókat többes számba tegye. Az *accusativus használatánál* már előre tudja, hogy a legtöbb esetben tárgyat kell használnia az ige mellett, ha talán a magyarban határozó van is. Az acc. c. inf.-nál bizonyosan gondolkodás nélkül minden *hogy*-os kapcsolatot acc. c. inf.-val fog kifejezni, de majd más alkalommal nem fogja tudni, mikor kell azt használni. Sohasem az lesz előtte a kérdés: mi mindenre kell itt nekem ügyelni, hogy ezt a magyar mondatot latinosan kifejezhessem? hanem: melyik is itt az a szó, a melyet accusativusba, dativusba kell tennem? hol is kell itt alkalmazni az acc. c. inf.-t, mert hogy valahol bele kell tenni, az bizonyos: miért volna különben a gyakorlat címében ez vagy az az alak jelezve? Egy módja volna annak, hogy e chablonyszerűséget, e formalismust elkerüljük t. i., hogy voltaképen mindig *vegyes* gyakorlatokat adjunk, a melyekben a már tanultak is rendszeres előfordulnak. Máskülönbén épen azt a czélt nem érjük el, melyet a gyakorlatirással el akarunk érni, hogy t. i. a tanuló a két nyelv különbségeit felismerje s bizonyos önállósággal alkalmazni, egyiket a másikkal helyettesíteni tudja. Növeli a bajt az ilyen gyakorlókönyv használatában: az, hogy egy-két év alatt az egésznek fordítása elkészül, aztán örökségképen száll az utódokra. Végre alig lehet egy mértékkel mérni a különböző intézetek tanulóinál: az egyik intézetben nehéz lehet az, a másikban könnyű. Mindezeknél fogva azt tartom leghelyesebbnek, ha a tanár növendékei szükséglete és képessége szerint maga készít fordítandó gyakorlatokat az olvasmány kapcsán; legfelebb az volna kívánatos, hogy a tanár számára készülne erre nézve útmutató vezérfonal. De az itt adott keretben is bibáztatnom kell, hogy Pirchala sem szakított azzal a

régi eljárással, hogy a latinra fordítandó magyar mondatokat a tanuló könnyebbségéért nem egészen magyarosan, hanem úgy alakítja, hogy könnyebb legyen latinra fordítani, azaz latinossá teszi. Ő maga ugyan azt mondja: «Azon voltam, hogy gyakorlatok fogalmazásában a magyar nyelven erőszakot ne tegyek; de mégis arra is kellett figyelemmel lennem (= figyelemmel kellett lennem), hogy oly nehézségek ne torlódjanak (össze?), melyek legyőzése a tanulók erejét fölülmulja». Azonban, ha nem Pázmány vagy Faludi nyelvét fordítatjuk is latinra, azt, hogy correct magyarságot kapjanak fordításul, föltétlenül meg kell követelnünk 1. a latin nyelv érdekében is, hogy a megfelelő latin formához gondolkodás útján jusson a tanuló, ne mintegy szájába rágott utasítás segítségével; 2. a magyar nyelvtan érdekében, melyen a latin nyelv kedvéért sem szabad «erőszakot tenni». Ezért ily mondatoknak nem volna szabad lépten-nyomon előfordulniok: «Ez váratlanul megtámadta a Curiatiosokat és a sebeiktől elgyengülteket egyenként levágta» (4. l.). «A viszatérők élé kiment az egész polgárság» (u. o.). «A fiúhoz nem illik . . . atyja hibáiról panaszkodni» (5. l.). «Gyors segítségre volt szükségük, hogy az éhségtől (= éhen) el ne vesszenek» (16. l.). «A zajtól (e h. zajra) felébredt a többi római is» (u. o.). «Kétségbeesésükben a békéről kezdtek tárgyalni» (agere de pace!) (u. o.). «Midőn Hannibal látta, hogy saját erejéből ki nem húzhatja többé a háborút...» (35. l.). «Midőn az ifjabb Scipio, mint haditribún Afrikába jött . . .» (40. l. Hát mi Afrikában vagyunk?) De a rómaiak, ha akartak volna is, nem adhattak volna földeket (e h. ha akartak volna sem 42. l.). «A rómaiak az elefántok szokatlan látványától annyira megijedtek» (53. l.). «A háborútól ki voltak merülve» (sokszor e. h. a háborúba bele fáradtak). «Véleményéről kérdezettvén, azt mondta» (54. l. Rogatus de sententia). «És ez a remény meg nem csalta őt» (Neque hæc spes eum fefellit; e h. e reményében nem csalatkozott). «Azután az isteneket tanúkul hívta a megszegett hűségnek» (61. l.). De a feltételekről meg nem egyeztek» (60. l.). Panaszkodtak a sérelmekről» (62. l.).

Effajta példát nagyon sokat lehetne idézni. Általános baj továbbá, hogy a szórend magyarosságára épen nem ügyelt a szerző. Pl. «Béke idején is sánczmunka a katonának gyakorlatul szolgált» (11. l.). «Hogy az istenek kegyét magának megszerezze, Camillus Junónak Rómában új templomot fogadott» (12. l.). «De Fabricius szégyelte volna az ellenséget nem fegyverrel, hanem méreggel legyőzni» (győzni le 22. l.) V. ö. «De a rómaiakhoz nem illett volna méreggel győzni le azt, a ki őket fegyverrel legyőzte (itt is: győzte le a helyes. 26. l.). «A bevett várost többnyire a katonáknak fosztogatásra engedték át» (24. l.). A hadvezér béke idején is gyakorlás végett utakat építtetett (24. l.). «Vagy valamennyi rómaít meg kell ölnötök, hogy erejüket megtörjétek, vagy mind-

nyájokat *kell kimélnetek* (e h. kimélnetek kell 55. l.). «Azon lovascsapatok parancsnokai közt, melyeket minden irányban kémszemlére szétküldtek, Titus Maulius, a consul fia is volt (56. l.). Mondják, hogy a csatában istenek is jelen voltak (10. l.). Okadatolatlanul igen sok az ilyen fordított szórend: «A Capitoliumra vonult a szent uton és a Capitolium lejtőjén a diadalmi menet» (18. l.). «Az ő Veji-beli templomában jutottak az aknán keresztül a napvilágra a rómaiak» (12. l.).

De másnemű magyartalanságok is vannak pl. «A római sereg mindig, ha csak egy éjjelen át (egy éjjelre) is megtelepedett, táborütött» (11. l.). «Clusiumtól Rómába három napi út volt» (13. l.). «Kineas oktatta a rómaiakat a szónoklás mesterségében» (mesterségére 19. l.). «Undorodunk e nő gonoszágán» (7. l.). «Az ellenség megtámadására lándzsát és kardot alkalmaztak (23. l.). Ha majd Rómába jössz, gyönyörködni fogsz ama helyek látásán, melyekről gyermekkorodban oly sokat hallottál» (25. l.). «Azért meghagyták a tizes bizottságnak, hogy üssék fel a Sibyllák könyveit» (32. l.). «Tudjuk, hogy milyen módon közelítette az ostromszereket a falakhoz» (36. l.). «Ez olyan bőszerűséget keltett a karthágóiakban» (39. l.). «De senki sem oly gyenge, hogy a kétségbeesés erőt ne kölcsönözne neki» (39. l.). «Sokan feláldozzák épen a legjobbak becsületét, ha csak (wenn nur) a tömeg bámulatát felkeltik» (43. l. E h. «csak a tömeg bámulatát felkelthessék»; vagy: «csak . . . felkelthessék»). «A bölcs ember megveti a fényt és a tömeg csudálatát, ha csak lelkének nyugalalmát megőrzi» (u. o.) «Marius vitéz és nagyeszű férfiú volt, ha csak a kitüntetésekre túlságosan nem törekedett volna» (43. l.). «A háborúban való járatlanságból legyőzötték magukat» (44. l.). «A jó hazafi kötelessége megfelelkezni a rajta elkövetett sérelmekről (15. l., pszichologiai lehetlenség). A városok *telvék voltak* kincsekkel (13. l.). — Mindez nagy baj és talán döntő ítélet lehetne a könyv ellen, ha nem volna oly általános az a baj, hogy nem tudunk magyarul.

Minden gyakorlat élén néhány oly latin mondat áll, mely a begyakorlandó szabályt szemlélteti. Ez csak akkor volna helyes, ha a tanulók előtt ismert példák volnának idézve; voltaképen ily mondatok a mondattanba valók. Pirchala valószínűleg belátta, hogy mondattanában nagyon szűk marokkal adott megtanulásra méltó példamondatokat s e hiányt itt pótolta. Azonban ezt elvi szempontból is kifogásolnom kell, mert a begyakorlás stádiuma nem arra való, hogy új tanulni valókkal terheljük a tanulót, hanem hogy a már tanultakat alkalmazza. Nyilvánvaló, hogy e példákat a mondattani szabályokkal együtt kell megtanulni. De még így is marad egy hibájok, t. i. a példák nagyjából költőkből, különösen Horatiusból vett oly sententiák, melyek nyelvükkel és tartalmukkal még nem a III—IV. osztályos tanulónak valók. Összefüggéséből kiszakítva nem is mindenik érthető, pl.

«Sperne voluptates, nocet empti dolore voluptas.» (18)

«Omnem crede diem tibi diluxisse supremum ;

Grata superveniet, quæ non sperabitur, hora.» (22)

«Quæ lædunt oculum, festinas demere, si quid

Est animum, differs curandi tempus in annum ?» (23)

«Valeat possessor oportet,

Si comportatis rebus bene cogitat uti.» (31)

«Maxima debetur puero reverentia.» (5)

«Qui non defendit, qui absentem rōdit amicum

Fingere qui non visa potest, commissa tacere

Qui nequit, hic niger est, hunc tu, Romane, caveto !» (5)

Azt sem helyeselhetem, ha az ilyen költői idézetek — mint az előbbi példa első sorában — meg vannak hamisítva, mint pl.

«Vivere naturæ te convenienter oportet» (31)

«Vas, nisi sincerum est, quidcunque infundis, acescit.» (42)

e. h. sincerum est nisi vas . . .

«Tum tua res agitur, paries cum proximus ardet.» (40)

Az említett elvi és módszer szempontjából tett kifogásaim mellett szívesen elismerem, hogy a gyakorlókönyv a szerző terve szerint (a magyarságot nem tekintve !) lelkiismeretes gondnal készült, a latin nyelv szempontjából tárgyi hibáktól ment s más effajta könyveink mellett tisztességesen megállja a helyét.

CSENGERI JÁNOS.

Két jó ifjúsági könyvről. (*Kaydt*: Englische Schulbilder. — *Hughes*: Tom. Brown's schooldays).

A napi hivatalos munka után az egységes iskola, tankönyvbirálat és fizetésrendezés küzdelmei közepette valóban jól esik időnként a Megváltó szavait követve, a kisdetekhez leereszkedni, s nem annyira erőt, mint inkább megifjodást s lelkesülést meríteni az ifjúságnak szánt jó könyvekből. Olvasás közben épen kapóra jött nekem a Pæd. Társ. azon utóbbi határozata, hogy a gyermek- s ifjúsági irodalmat figyelemmel fogja kísérni. Igénytelen soraimnak meglévén a jogezíme, csak azt jegyzem meg, hogy a hazafias iránynak teljes méltatásával is összeegyeztethetőnek tartom azt, hogy más nemzetek ifjúsági irodalmából is átültethessük a valóban jót és maradandót. Ezen elv helyességét e folyóirat olvasói előtt, gondolom, felesleges bizonyítani ; a sovínisztákat s elfogultakat pedig csak a klasszikus «Robinson»-ra utalom, mely angol volta daczára bejárta az egész világot s mindegyikünk ifjúkori visszaemlékezéseiben előkelő s maradandó helyet foglal el.